

1.

Gondolatok a koherenciáról

Dobi Edit

A koherencia jelenségéről számos meghatározás született, és bár eltérő megközelítésekben más-más definitív jellegzetességeit ragadják meg, a meghatározások metszetében az a fő összefüggés rajzolódik ki, hogy a koherencia tulajdonképpen a szövegek szöveg voltának a feltétele. Annak megítélésében, hogy a koherencia milyen jelenségek teljesülését kívánja meg a szövegben, akár lényeges eltérések is mutatkozhatnak az egyes szemléletek között.

A koherencia legösszetettebb és kellően árnyalt megítélését lehetővé tevő szövegfogalom véleményem szerint a szemiotikai szövegtan elméletéből származik. A Petőfi S. János által adott szemiotikai textológiai szövegmeghatározás egyik alapvető állítása az, hogy „a szöveg komplex jel”.

A szemiotikai textológia talaján ezen állítás mindegyik elemének értelmezése – a „szöveg”-é, a „komplex”-é és a „jel”-é is – a klasszikusnak nevezhető szövegtani elképzeléshez képest tágabb teret enged annak, hogy a szövegjelentés vizsgálatában figyelembe vehessük a kommunikációs tényezők sokszínűségét és egyediségét. Sőt Petőfi S. János szövegdefiníciója szerint a szöveg nem is kizárólag nyelvi notáció révén valósulhat meg.

A hagyományos értelemben vett komplexitás a szemiotikai „megduplázott” jelfelfogás révén új jelentést kap. A szemiotikai textológia jelmodellje ugyanis ún. „megduplázott jelmodell”, amely lehetővé teszi, hogy a szövegjelentés rekonstruálásában – és természetesen a szövegformálásban is – számoljunk az egyén adottságaival, az egyéni mentális képességekkel is. Ez a törekvés azért is lényeges, mert tapasztalható, hogy egyes mondatláncolatokat eltérő meggyőződéssel minősítünk szövegnek vagy nem szövegnek, azaz tartunk koherensnek vagy nem (esetleg kevésbé) koherensnek. (A koherenciájukat tekintve kérdéses mondatláncolatok jellemzően olyanok, amelyek nem tartalmaznak interszubjektíven értelmezhető utaló elemeket.)

Az említett jelmodellben mind a jelölő, mind a jelölt komponens magában foglal egy „objektíválható vagy objektívált” síkot, valamint ennek a mindannyiunk számára nagyjából azonos módon hozzáférhető vetületnek egy mentális leképeződését, „imágóját”. Ilyen értelemben tehát mind a jelölő, mind a jelölt komponens voltaképpen megkettőződik. A jelölő ill. jelölt objektíválható komponense mondhatni annyiban játszik elvi szerepet a szövegjelentés értelmezésében, mint az egyéni mentalizációs különbségek viszonyítási pontja: az a köze-

lebről meg nem határozható tulajdonságegyüttes, „amihez képest egyedinek ítélnünk valamit” (Dobi 2012: 107).

Ebből a jelértelmezésből új jelkomponensek származnak mind a jelölő, mind pedig a jelölt síkján. A jelölő síkján a jelölő „objektívált” fizikai megnyilvánulása (vehikulum: pl. írott, hangzó forma); a jelölő fizikai megnyilvánulásának mentális leképeződése (vehikulum-ímagó: az emlékezetünkben felidézhető, ill. általunk észlelt írott, hangzó forma); a jelölő fizikai megnyilvánulásához rendelhető szerkezet mentális leképeződése (formáció-ímagó: az emlékezetünkben felidézhető, ill. általunk észlelt írott, hangzó formához rendelhető szerkezet). A jelölt síkján a jelölőhöz rendelhető, „objektív” valóságvonatkozás (relátum: egy írott vagy hangzó forma által jelölt „objektív” tényállás); a jelölő mentális képéhez rendelhető „objektív” valóságvonatkozás mentális leképeződése (relátum-ímagó: egy írott vagy hangzó forma mentális leképeződése által feltételezhetően jelölt tényállás egyedi-egyéni mentális leképeződése); a jelölő mentális leképeződéséhez rendelhető valóságvonatkozás egyéni-egyedi leképeződésének általunk tulajdonított jelentésszerkezet (szenzus-ímagó: egy írott vagy hangzó forma mentális leképeződése által feltételezhetően jelölt tényállás általunk észlelt-értelmezett felépítése).

A komplexitás nemcsak a jelmodell összetettebbé válása révén kap új értelmet, hanem annak a szemléletnek a révén is, amellyel Petőfi S. János a szövegprodukción és -észlelés folyamatához közelít: Egy tényállás „közlését” ugyanis a szövegalkotás csupán egyik lehetséges módjának tartja, ezen kívül több ún. „világalkotó tényezőt” különböztet meg, amely függ a közlő és a befogadó közötti interakciótól, a kommunikáció résztvevőinek adottságaitól és több más olyan tényezőtől is, amelyeket általánosságban a szövegprodukción és -percepción pragmatikai jellemzőinek tekinthetünk. Annak megfogalmazása, hogy a kommunikációs tényezők adottságai hatnak magára a kommunikáció folyamatára, eredményességére, áttételesen tehát a szöveghez rendelhető jelentésre is, nem új keletű. A szemiotikai textológiai jelmodell és a rá épülő elméleti keret és kategóriarendszer révén azonban ez a szövegjelentés reprezentációjában is megmutathatóvá válik. (A Petőfi S. János által kidolgozott kanonikus nyelvről részletesen lásd Petőfi 1997.) A koherenciáról való gondolkodást az alábbiakban a definitív sajátosságok mentén folytatjuk.

Az itt leírt összetett jelfogalom a korábbihoz képest tehát új síkra helyezi a szövegek szövegségének megítélését, és ez a textualitás jellemzésére használt alapfogalmak (a koherencia, a kohézió, a konnexitás) értelmezésének is új vetületet ad azáltal, hogy új hálózatba rendezi őket, és a közöttük lévő összefüggéseket, a textualitás alapvető feltételének a koherenciát tartva.

A szövegértelmezés alapfogalmairól. A koherencia fogalmáról

Anélkül, hogy az említett szövegtani alapfogalmak értelmezéseinek olyan tüzetes áttekintésére törekednénk, amely felöleli a lényeges szövegtani irányzatok fogalomértelmezéseinek összességét, érdemes kiragadni néhány olyan jellegzetességet, amelyek mentén bizonyos felfogások eltérően viszonyulnak a szöveg jelenségéhez, illetve azokhoz a feltételekhez, amelyekhez egy mondatlánc szövegként való értékelését kötik. Ez leginkább a koherencia fogalmának értelmezésén múlik, valamint ennek függvényében legfőképp a kohézióén. Érdekes megfigyelni, hogy egyrészt a legtöbb szövegtani irányzat önmaga számára újraértelmezi ezeket a fogalmakat, másrészt pedig alapvető eltérések vannak a német illetve az angolszász szövegtani szakirodalom fogalomértelmezésében. Ha a szövegség fő feltételeként emlegetett koherencia fogalmának értelmezésére összpontosítunk, nagyon fontos tudatosítanunk, hogy a koherencia-értelmezés a hozzá kapcsolódó szövegfogalom értelmezésével együtt vizsgálható.

A szövegtan nemzetközi palettáján elsősorban Teun van Dijk, Halliday és Hasan, de Beaugrande és Dressler elméletei tekinthetők alapvető forrásoknak a koherencia jelenségének megítélésben. A hatásuk nagyon röviden úgy summázható, hogy van Dijk olyan kategóriákkal alapozta meg a szövegekkel való foglalkozást, amelyek a korreferencialitás jelenségének vizsgálatában, ezáltal a szövegnek mint egymással szemantikailag összekapcsolódó mondatok sorának a leírásában nélkülözhetetlenekké váltak. A szöveg szemantikai összefüggőségéről való ismereteinket tovább mélyítik Halliday és Hasan kutatásai, árnyalva a szemantikai összefüggést lineáris illetve globális jellege szerint. De Beaugrande és Dressler a szövegtan aspektusait pragmatikai és kommunikációs síkra tereli, a kognícó figyelembe vétele felé tágítva ki a szövegleírás kontextusát. (Vö. van Dijk 1972, Halliday–Hasan 1976, de Beaugrande–Dressler 2000.) A szövegekkel való foglalkozás nemzetközi és hazai tudományosságának részletekbe menő értékelő áttekintését adja Tolcsvai Nagy Gábor 2000-ben megjelent szövegtani monográfiájában. (L. Tolcsvai Nagy 2000.)

Néhány évvel ezelőtt az *Officina Textologica* 11. kötetét a szövegösszefüggés poliglott terminológiai és fogalmi áttekintésének szenteltük elméleti és gyakorlati megközelítések tükrében. E vállalkozás keretében több tanulmány foglalkozott az egyes nyelvterületeken fellelhető megközelítések értékelésével.

Csatár Péter és Haase Zsófia – akik összefoglaló munkája az említett kötetben kitűnő és eléggé naprakész támpont az összevetésben – a koherencia vonatkozásában három fő irányzatra összpontosítva idézik olyan nagyhatású tudósok munkáit, akik tevékenysége nagyjából a teljes szövegtani szakmaiságot meghatározta, és meghatározza ma is (Csatár–Haase 2011).

A nyelvirendszer-központú irányzatok a szövegre mint mondatok szervezett csoportjára tekintenek, olyan szerveződésre, amely a nyelvi elemek hierarchiá-

jának a csúcán áll. Ezt a szemléletet vallja többek között Schmidt, aki szerint a nyelv elsődlegesen a szövegben nyilvánul meg, vagy Isenberg, aki szerint pedig a kommunikáció szövegek formájában történik (Haase–Csatár 2011). A szerzőpáros ezeknek a szövegelemző irányzatoknak a sajátosságát abban ragadja meg, hogy ezek tulajdonképpen a mondat nyelvészetének a szöveg szintjére való kiterjesztései. Ebben a keretben a koherencia a szöveg mondataiban szereplő kifejezéseknek azt a tulajdonságát jelenti, hogy képesek más mondatok szavainak referenciális értékeire utalni, és ezáltal összefüggéseket hozni létre a szöveg mondatai között.

A rendszerközpontú felfogásokéhoz képest a nyelvhasználat-központú felfogások szövegértelmezése a szövegnek azt a sajátosságát ragadja meg, hogy „nyelvi cselekvés”, amely kommunikatív kapcsolat teremtésére és fenntartására irányul. Ezzel összhangban a koherencia jelenségét is másképp értelmezik: nem a mondatok sorára, hanem a cselekvések sorára vonatkoztatják. Ennek megfelelően a koherencia nem a szövegfelszín utaló elemein alapul, azaz a szöveg szöveg volta nem ezek meglététől függ, hanem attól az ismerethalmaztól, amelyre támaszkodva az egyes mondatok sorával nyelvileg kifejezett értelmet összefüggőnek tudjuk érezni. A szöveg kommunikációs szerepére összpontosító kutatások között – amint erről fentebb már volt szó – kiemelkedő hatásúak de Beaugrande és Dressler meglátásai, amelyek már kognitív szemléletet is sugallnak. A szöveget kommunikatív eseményként határozzák meg, a szövegség teljesülését pedig hét feltételhez kötik, amelyeknek csak egyike a koherencia, mely a szöveg szemantikai megformáltságával áll kapcsolatban, a szövegfelszín által kifejezett szövegvilág koherenciájáról beszélnek.

A kognitív szemléletű szövegkutatás – véleményem szerint kívánatos – változásokat előlegez a szövegek megítélésében. Előtérbe kerül ugyanis az a folyamat, amely a szövegalkotás és a szövegbefogadás során zajlik az egyén tudatában. A szövegekkel való foglalkozásban egységesen kognitív szemléletűnek nevezhető szövegfogalom, valamint koherenciameghatározás egyelőre nem jelent meg, de a tanulmány elején bemutatott „megduplázott jelmodell”, illetve a szemiotikai szövegtani alapfogalmak bizonyos mozzanatai egyértelműen az egyén tudatában zajló mentális folyamatok fontosságát érzékeltetik.

A kognitív szemlélet hatására a koherencia fogalmának átalakulását követve a kohézió fogalma is változik. Ahogy a koherencia megítélhetősége is „átkerült” a szöveg síkjáról a szövegprodukción és a szövegbefogadás síkjára, úgy a kohézió sem mint a szöveg inherens – nyelvi jellemzőkben is tetten érhető – tulajdonsága tartható már számon, hanem mint olyan sajátosság, amely a szöveg befogadásának és értelmezésének a sikerességét jellemezheti. A Csatár–Haase szerzőpáros szemléletesen ragadja meg a folyamatot: „A recepció oldaláról nézve a koherencia, illetve a kohézió jelensége úgy ragadható meg, hogy a befogadónak sikerül az adott megnyilatkozást, illetve szövegrészt az addig recipiáltak repre-

zentációjába beilleszteni. Ha ez nem így történik, és ennek fonológiai, morfológiai vagy éppen szintaktikai természetű akadályai vannak, akkor kohézióproblémáról beszélhetünk, ha azonban a problémák tartalmi jellegűek, akkor koherenciaproblémával állunk szemben” (Csatár–Haase 2011: 66).

A koherencia ugyanis nem a szöveg nyelvi szerveződésében megjelenő szemantikai és grammatikai kapcsoló és utaló elemektől függ, jóval inkább attól az ismerethalmaztól, amely alapján a mondatok láncát akkor is szövegnek ítélni lehet, ha a nyelvi megformáltság ezt nem segíti elő.

A kohézió és a konnexitás értelmezése tehát általában a koherenciafelfogás hatása nyomán változik. A kohézió meghatározása elég képlékeny. A nyelvi-rendszer-központú felfogások keretében gyakorlatilag nem fordul elő a kohézió és a konnexitás fogalma, ennek ellenére megkülönböztetik a szövegszerveződés grammatikai és szemantikai jelenségeit. A kommunikációközpontú szöveg-megközelítések keretében a kohézió – a ’szöveg szemantikai összefüggőségi vetülete’ jelentésében – megszűnik a koherencia feltétele lenni.

A szövegértelmezés alapfogalmai a szemiotikai textológiai jelfelfogás tükrében

Petőfi S. János sokat idézett **szöveg** meghatározásában jelen vannak a bevezetőben említett jelfelfogás lenyomatai: „szöveg”-nek nevez „minden olyan (verbális vagy verbális összetevőt is tartalmazó) nyelvi képződményt, amely egy adott vagy feltételezett kommunikációs helyzetben, egy adott vagy feltételezett funkciónak (intenciónak) eleget tevő, összefüggőnek és teljesnek tekinthető *tényállás-konfigurációt* juttat kifejezésre összefüggő és teljes megformáltságúnak tekinthető *szövegmondat/szövegmondatlánc* formájában” (Petőfi 2009: 25).

A szövegfogalom meghatározásában azzal, hogy a kommunikációs helyzet és a funkció adottnak vagy feltételezettnek minősül, teret kap az egyéni ítélet, amely az egyén tudatában zajló mentális folyamaton alapszik. Az egyéni mentalizáció a jelmodellben a jelölő és a jelölt vonatkozásában is megnyilvánul: a jelölő síkján a szöveg fizikai megformáltságának imágójaként (vehikulum-imágó), a jelölt síkján pedig a feltételezhetően kifejezett tényállás-konfiguráció (valóság-vonatkozás) imágójaként (relátum-imágó).

Az egyéni mentalizáció figyelembe vételével a szövegség feltételrendszere is módosul. A szövegszerveződés egyes síkjaira jellemző összefüggőség-kritériumlista szükségszerűen kibővül egy új szemponttal: az említett – a jelkomplexum által feltételezetten kifejezett – tényállás-konfiguráció összefüggőségével. Ennek jelölésére Petőfi S. János bevezeti a konstingencia fogalmát. Ez azt eredményezi, hogy a klasszikus fogalmak (konnexitás, kohézió, koherencia) értelmezése is új kontextusba kerül, és megváltozik a szövegösszefüggés síkjai közötti – a szövegség vonatkozásában értelmezett – feltételrendszer.

Egy komplex jel szövegnek ítéletességéhez szemiotikai textológiai értelemben a jelkomplexumhoz rendelhető tényállás-konfigurációt összefüggőnek (és teljesnek), azaz **konstringens**nek kell tudnunk minősíteni. A minősítésben nagy szerepet játszik az a tudásunk, amely arra a valóságmozzanatra vonatkozik, amelyre feltételezésünk szerint az adott szöveg fizikai megnyilvánulása utal. Ennek a tudásnak egy része interszubjektív, azaz minden értelmező számára hozzáférhető ún. kollektív tudás, másik része pedig egyéni, amely nagyon összetett (kulturális, történelmi, szocializációs stb.) hatások eredményeként mint a mentális leképezést egyediesítő bázis tartható számon.

A **koherencia** fogalma szemiotikai textológiai keretben a konstringenciával összefüggésben világható meg. Petőfi S. Jánost idézve: „Ma már általánosan elfogadható az a nézet, hogy egy verbális képződmény *koherenciája* (szövegsége) nem nyelvi szövetének összefüggőségétől — konnexitásától és/vagy kohéziójától — függ, hanem attól, hogy a nyelvi szövege által feltehetően utalt tényállásokat szerves egységű *tényállás-konfigurációnak* (*tényállás-együttesnek*), más kifejezéssel élve konstringens képződménynek tudjuk-e elfogadni” (Petőfi S. 2009: 69).

A Poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogramban vizsgált és publikált eredmények nyomán több olyan tanulmány is született, amely a szövegösszefüggés síkjainak viszonyát vizsgálja abból a szempontból, mennyiben játszanak szerepet a szöveg textualitásának megvalósulásában. Eredményesnek tűnnek azok a kutatások is, amelyek a kérdésre a nem tipikus (nem egészen szövegszerű) szövegek jelenségeit elemezve próbálnak választ adni. (Lásd pl. Dobi 2010, Nagy 2012, Dobi 2013.)

A jel szerkezetéről alkotott elképzelés megváltozása alapvetően nincs hatással a **konnexitás** és a **kohézió** fogalmának értelmezésére. A szemiotikai textológia szemlélete két vonatkozásban hoz újat a két jelenséget illetően: mivel Petőfi S. János a szövegmondat-lánc megformáltságával kapcsolatban különbséget tesz a tényállás-specifikus és a nyelv-specifikus megformáltság (jól formáltság) között, a konnexitás és a kohézió fogalmát a nyelv-specifikus szövegösszefüggőség döntően grammatikai, illetve döntően szemantikai viszonyaira használja. Továbbá – a szövegösszefüggést teremtő utalások rendszerébe illesztve őket – megállapítja, hogy a „szövegségnek a konnexitás és/vagy kohézió se nem szükséges, se nem elégséges feltétele. A *szövegség* egyedüli feltétele a *konstringencia* és a *tényállás-specifikus horizontális organizáció*, amely feltételt a *koherencia* feltételének” nevezi (Petőfi S. 2009: 25). Ez utóbbi szerveződési forma Petőfi S. rendszerében a szövegmondatok, illetve a hozzájuk rendelhető tényállásmozzanatok lineáris elrendezését jelenti.

A Petőfi S. által definiált összefüggések függvényében, valamint azzal összefüggésben, hogy a jel komplex felfogása lehetővé teszi a közlő és a befogadó

mentális működésének a figyelembe vételét is, a szöveg jelentéséről alkotott elképzelés is komplexebbé vált.

Az egyéni mentalizációs folyamatok figyelembe vételével szükségszerűen válik komplexebbé magának a **jelentésnek** a felfogása is. Ez voltaképpen az intenzionális és az extenzionális jelentés közötti napi különbségtévesztésből indul ki, ahol az intenzionális jelentés a nyelvi megformáltsághoz rendelhető, az extenzionális jelentés pedig a nyelvi vetület valóságvonatkozásaként kezelendő. Az extenzió bevonása a szövegjelentés-vizsgálatba tágabb keretbe helyezi a szövegjelentés reprezentációját, mivel az értelmezés olyan körülményeivel is számol, amelyek a szöveg jelentésének leírását kivezetik a nyelvtudomány keretein kívülre, ahol lehetőség nyílik a szubjektív adottságok kezelésére, az egyéni mentalizáció figyelembe vételére is.

Ez a szemlélet Petőfi S. Jánost a jelentés három síkjának – az értelmi, a referenciális és a kommunikatív jelentésnek – az elhatárolására készíti, ahol a két utóbbi jelentéssík rekonstruálásának az alapja az értelmi jelentés. Az egyéni mentális műveleteknek a figyelembe vétele megkívánja, hogy az e három síkból álló jelentésrendszert kiegészítsük egy negyedikkel, az asszociációs jelentéssíkkal, amely lehetővé teszi, hogy – egyéni asszociációs műveletek mentén – olyan mondatláncokhoz is összefüggő jelentést rendeljünk, amelyeket interszubjektíve értelmezhető nyelvi utaló elemek nem tesznek szöveggé (vö. Dobi 2013).

Az **értelmi jelentést** Petőfi S. verbalizált fogalmi jelentésnek is nevezi, amely nyelvi-szemantikai értelmezés következménye, azaz annak a folyamatnak az eredménye, melynek során a szöveg nyelvi megformáltságához feltételezhetően hozzárendelhető felépítést követve létrehozuk a nyelvi megformáltság alkotóelemeihez rendelt jelentésegységek szerveződését. Ehhez a szöveget a nyelvi kifejtett kompozícióegységek alapján kiegészítjük a nyelvi nem kifejtett kompozícióegységekkel, ami a konvencionális szótári jelentések ismeretén túl a világra vonatkozó konvencionális tudás- és feltételezés-halmaz (tudáskeretek, forgatókönyvek) alkalmazását is megkívánja (Petőfi S. 2008).

A **referenciális jelentés** a szöveg fizikai megformáltságához a lineáris és a hierarchikus kompozíció értelmezése alapján rendelhető hozzá. A kompozíciót nominális és predikatív referenciájú egységek alkotják: a nominális referenciális szerveződés értelmezésekor az entitásokat és a közöttük lévő korreferenciális viszonyokat azonosítjuk a (fizikai megnyilvánulás síkján) feltételezhetően kifejezett valóságvonatkozás mentális leképeződésében. A predikatív referenciális szerveződés értelmezésekor azoknak az igei vagy más szófajú predikátumoknak a hálóját határozzuk meg a közöttük feltételezhetően fennálló korreferenciális relációkkal együtt, amelyekkel a szöveg fizikai megformálása a tényleges vagy feltételezett valóságmozgás tényleges vagy feltételezett tényállásait reprezentálja. A kétféle referenciális szerveződés feltárása mellett a referenciális jelentés értelmezéséhez szükséges még az a művelet, amelynek során létrehozuk a

szövegnek a megállapított referenciális egységekkel operáló elfogadható lineáris és hierarchikus szerveződését. Az értelmezésnek ez a mozzanata „a referált entitások által létrehozott tényállások (tényállás-konfigurációk) között értelmez elvárásoknak megfelelő összeférhetőségi-relációkat, illetve e relációkat kifejező természetes nyelvi kifejezések között lineárisan jól formált makro-láncokat” (Petőfi S. 2008). Az ismertetett műveletek eredményeként olyan referenciális jelentés értelmezhető, amelynek alapján a fizikai megformáltság szerveződési formái által kifejezett valóságmozzanat mentális képét egy összefüggő (konstringens) valóságdarab mentális képeként tudjuk elfogadni.

A **kommunikatív** jelentés értelmezése egy adott nyelvre vonatkozó művelet, amely egyrészt a szöveg mondatainak belső elrendezésétől és prozódijától függ, másrészt pedig maguknak a mondatoknak a szövegbeli lineáris szerveződésétől. Erre a kétféle szerveződésre az egyes természetes nyelvek eltérő szabályokat (lehetőségeket és kötöttségeket) értelmeznek, amelyek egyben meghatározzák a prozódiai struktúrákat is. Mivel a magyar nyelvben egy egységen belül az összetevők jellemzően különböző módokon rendezhetők el, és a sorrendi variációkhoz eltérő prozódiai struktúrák is tartoznak, a jelentésreprezentáció szempontjából informatívnak tekinthető az, hogy a lehetséges sorrendi variációk közül melyik elrendezés (ill. melyik prozódiai struktúra) választódik ki egy bizonyos szöveg-helyen. Petőfi S. ezt az informativitást nevezi „a szóban forgó alapegység, illetőleg alapegység-lánc kommunikatív jelentésének” (Petőfi S. 2008).

Számos olyan szövegszerű képződmény elemzésének és jelentésreprezentációjának tanulságaként, amelyben a szövegmondatok lineáris egymáshoz kapcsolódása nem prototipikus szöveget eredményez, az említett három jelentés-komponensen kívül egy negyedik komponens definiálása válhat szükségessé a szövegjelentés kellően explicit reprezentációjá végett.

Ha tehát az értelmi jelentés, a referenciális jelentés és a kommunikatív jelentés rendszerének kiegészítéseként feltételezünk egy asszociációs jelentéssíkot, amely meghatározása szerint az egyes szövegmondatokhoz feltételezhetően hozzárendelt tényállásokból és a közöttük — a kollektív és az egyéni háttértudás alapján — asszociáció révén értelmezhető viszonyokból tevődik össze, akkor az elemzett esetek textualitása reprezentálhatóvá válik a szövegjelentéssíkok rendszere révén. Az asszociációs jelentés síkja természetesen nem független a három meglévő jelentéssík egyikétől sem, mert a mentalizáció folyamatában a kollektív vagy az egyéni háttértudást nyelvi elemek (pontosabban hozzájuk rendelhető referenciális értékek) aktiválják. Ezt tekintve az asszociációs jelentéssík szükségszerűen és egyértelműen áll összefüggésben az értelmi és a referenciális jelentéssíkkal. Az asszociációs jelentés síkja a kommunikatív jelentés síkjával pedig azáltal függ össze közvetlenül, hogy mivel a szövegmondatok sorrendi cseréje révén sok olyan láncolatot létre tudnánk hozni, amelyekhez nem rendelhető valóságos tényállás, és csak kevés olyat, amelyhez igen, a „rossz” változatokat a „jóktól” az asszociációs jelentés alapján választhatjuk külön.

A szövegfogalom, a jelentéssíkok és a szövegösszefüggés-típusok szemiotikai textológiai értelmezése a szövegjelentés leírását tehát új alapra helyezi, a szöveg jelentését a feltételezhetően utalt tényállás-konfiguráció (valóságmozzanat) mentális képével azonosítja, az adekvát szövegjelentés – ezzel együtt tehát a szövegkoherencia – feltételének pedig a feltételezhetően utalt tényállás-konfiguráció (valóságmozzanat) összefüggését, azaz a konstingenciát tartja.

Irodalomjegyzék

- BEAUGRANDE, R.-A. de–DRESSLER, W. U. 2000. *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*. Budapest: Osiris Kiadó.
- CSATÁR P.–HAASE Zs. 2011. Koherencia és kohézió – Reflexiók e két fogalom értelmezésére a német nyelvű szakirodalom alapján. In: *Officina Textologica* 16. Debrecen: Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 57–80.
- DIJK, T. A. van 1972. *Some Aspects of Text Grammars*. The Hague: Mouton.
- DOBI E. 2010. A szövegszerűtlenség reprezentálásának lehetőségeiről első közlésben. In: Dobi Edit–Hoffmann István–Tóth Valéria (szerk.): *Magyar Nyelvjárások* 48. Debrecen: Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 169–191.
- DOBI E. 2012. A szemiotikai textológiai jelértelmezés szerepe a szöveg jelentésreprezentációjában. In: Dobi Edit–Hoffmann István–Tóth Valéria (szerk.): *Magyar Nyelvjárások* 50. Debrecen: Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 107–116.
- DOBI E. 2013. A nem tipikus szövegek jelentésreprezentációjának egy kérdéséről. In: Dobi Edit–Hoffmann István–Nyirkos István–Tóth Valéria (szerk.): *Magyar Nyelvjárások* 51. Debrecen: Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 169–177.
- HALLIDAY, M. A. K.–HASAN, R. 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.
- NAGY A. 2012. Szövegszerűtlenség a szövegszerűségben. Szövegösszefüggés-hordozók nem prototipikus párbeszédű szövegekben. In: Dobi Edit (szerk.): *A szövegösszefüggés elméleti és gyakorlati megközelítési módjai. Diskusszió. Officina Textologica* 17. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 42–56.
- PETŐFI S. J. 1997. *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram 1. Officina Textologica* 1. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- PETŐFI S. J. 2008. *A szemiotikai textológia elnevezésű szövegtani diszciplína megokoltságáról, jellemző jegyeiről és alkalmazásáról*. (Szemléltető példa: egy multimediális szöveg szemiotikai-textológiai megközelítése). Előadás-ként elhangzott 2008. április 7-én.
- PETŐFI S. J. 2009. *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram 2. (Adalélok a verbális szövegek szövegösszefüggőség-hordozóinak vizsgálatá-*

Gondolatok a koherenciáról

hoz). *Officina Textologica* 15. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.

TOLCSVAI Nagy G. 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Thoughts about Coherence

Starting from the interpretation of concepts relevant for problems of coherence, this study outlines the theoretical framework which enables us, in the course of the interpretation of texts, to take into account the individual mental functioning of the addressee. This is possible on the basis of the “double sign model”, as defined by János S. Petőfi, in his semiotic textology. As far as textual meaning is concerned, the paper studies the components of meaning (levels of semantic, referential and communicative meanings), adding to these the level of associative meaning. The semiotic textological interpretation of the concept of text, of levels of meaning, as well as of types of textual relations provides a new basis for the description of textual meaning: textual meaning is identified with the mental representation of the supposed configuration of facts (instance of reality), whereas the condition of adequate textual meaning is defined as the relation in the supposed configuration of facts (instances of reality) referred to.